

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний університет «Львівська політехніка»

На правах рукопису

БАРАБАШ ОЛЬГА ОЛЕГІВНА

УДК 340.13

**ЗАОХОЧЕННЯ У ПРАВІ:
ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Львів – 2013

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент
Ситар Ігор Михайлович,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
професор кафедри теорії та історії держави і права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Погребняк Станіслав Петрович,
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»,
професор кафедри теорії держави і права (м. Харків)

кандидат юридичних наук, доцент
Бочаров Дмитро Олександрович,
Академія митної служби України,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
(м. Дніпропетровськ)

Захист відбудеться «____» лютого 2013 р. о _____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 35.052.19 в Національному університеті «Львівська політехніка» (79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3, ауд. 301 XIX навчального корпусу)

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного університету «Львівська політехніка» (79013, м. Львів, вул. Професорська, 1)

Автореферат розісланий «__» січня 2013 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. Ю. Настасяк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження визначається низкою чинників. По-перше, зміна в Україні соціально-економічних і політичних умов, розширення обсягу людської свободи, зокрема у здійсненні професійної діяльності, стали передумовами для пошуків способів підвищення ефективної мотивації відповідної правомірної поведінки людей і їх ініціативності у правових відносинах. По-друге, реформування правової системи сучасної України зумовило зростання ролі права як основного регулятора соціальних відносин, а також як засобу впливу на людську поведінку, який характеризується не так примусовими методами досягнення суспільно корисної активності суб'єктів, як методами переконання, зокрема через заохочення такої активності правовими стимулами. Утвердження ідеї про здебільшого заохочувальний, а не репресивний характер права дозволяє характеризувати ціннісний складовий елемент останнього як соціального інституту. Заохочення за допомогою правових засобів передбачає, передусім, сприйняття у свідомості людей деяких явищ як цінностей, за посередництва яких може бути підвищена відповідна правомірна поведінка. По-третє, заохочення як правовий інструмент стимулює максимальне задоволення потреб і реалізацію інтересів суб'єктів у різних сферах суспільного життя та застосовується в багатьох галузях права України. По-четверте, дослідження заохочення у праві ще не було об'єктом монографічного загальнотеоретичного вивчення у вітчизняній юридичній науці.

Деякі аспекти означеної проблеми відображено у працях представників загальнотеоретичної та галузевих юридичних наук: О.Кисельової (поняття, ознаки, цілі та функції заохочення як особливого методу правового регулювання); В.Дяченко (заохочення як основний юридичний засіб заохочувально-правової політики); О.Левіна, О.Малька, С.Мірошника (загальнотеоретична характеристика стимулювання у праві та поняття й ознаки заохочення як правового стимулу); В.Кудрявцева, К.Типікіної (поняття, види, ознаки заслуги як підстави для правового заохочення); В.Баранова, Н.Гушиної (поняття, функції, механізм реалізації, ефективність заохочувальних норм); В.Ниркова (заохочення та покарання як парні юридичні категорії); С.Арутюнової, Д.Бахраха, О.Деднева, В.Дуель (заохочення у сфері адміністративних відносин); І.Абдурахманова, Р.Андроникової, Т.Борисової, С.Карінського, С.Наумової, Л.Рогачової, І.Рябовола, С.Соболева, Л.Ухової (заохочення у сфері трудових відносин); В.Галкіна, В.Єлеонського, Ю.Голика, О.Левашової, І.Семенова, А.Сизого, І.Тарханова, П.Хряпінського, І.Звечаровського, Х.Алікперова (заохочення та заохочувальні норми у кримінальному та кримінально-виконавчому праві), Н.Лайченкової (стимули в податковому праві) й інших вітчизняних і зарубіжних

науковців. Проте саме загальнотеоретичні властивості заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права, а також особливості застосування такого засобу ще не були об'єктом дослідження в незалежній Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами. Дослідження виконано в рамках теми досліджень кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855).

Мета і завдання дослідження. *Мета* наукового пошуку – із загальнотеоретичного погляду схарактеризувати заохочення як правовий засіб впливу на поведінку суб'єктів права.

Для досягнення вказаної мети потрібно було вирішити такі *завдання*:

- розкрити історію становлення інституту заохочення у праві;
- визначити поняття заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права;
- з'ясувати ознаки заохочення у праві;
- встановити різновиди заохочень, які використовуються у праві;
- визначити функції заохочення у праві;
- встановити принципи застосування заохочення у вітчизняному праві;
- з'ясувати підстави для застосування заохочення у вітчизняному праві;
- схарактеризувати державні нагороди як вищу форму заохочень у праві України;
- з'ясувати умови ефективності заохочень у вітчизняному праві;
- сформулювати пропозиції з оптимізації застосування заохочень у вітчизняному праві.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері використання заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права.

Предмет дослідження – загальнотеоретичні властивості заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права, а також особливості застосування такого засобу.

Методологія дослідження. Для вирішення поставлених завдань застосовано потребовий та інструментальний дослідницькі підходи, а також філософські методи дослідження: діалектичний і метафізичний – для вивчення заохочень у праві або як явищ, природа та сутність яких перебувають у постійному розвитку (наприклад, у дослідженні історії становлення інституту заохочення у праві), або як явищ, що перебувають у статичності (зокрема, для визначення поняття, ознак, функцій заохочення як правового засобу, а також класифікації таких засобів); загальнонаукові: системний – для встановлення різновидів заохочень у праві; структурно-

функціональний – для з'ясування функціональних можливостей заохочень як засобів впливу на поведінку суб'єктів права; сходження від конкретного до абстрактного – під час визначення понять «правове заохочення», «суб'єкт заохочення», «заохочуваний суб'єкт» тощо; сходження від абстрактного до конкретного – зокрема для формування загальних висновків щодо заохочень у праві; спеціальний: аналіз письмових джерел – наукових праць, а також нормативних і ненормативних юридичних актів; окремі: тлумачення юридичних норм – під час аналізу текстів вказаних актів; догматичний – для формулювання нових понять; теоретико-правового моделювання – наприклад, для обґрунтування впливу заохочень на поведінку суб'єктів права; порівняльно-правовий – під час зіставлення виділених науковцями ознак правових заохочень.

Наукова новизна одержаних результатів зумовлена тим, що дисертація є першим вітчизняним теоретико-правовим дослідженням на монографічному рівні загальнотеоретичних властивостей заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права, а також особливостей його застосування. У підсумку дослідження сформульовано низку положень та висновків, які містять елементи наукової новизни, зокрема з позиції загальної теорії права:

уперше:

- визначено заохочення у праві (правове заохочення) у широкому та вузькому розуміннях. У широкому розумінні заохочення у праві – це правовий засіб впливу на поведінку суб'єктів права. А у вузькому – різновид правових стимулів, спрямований на спонукання суб'єктів права до усвідомленого сумлінного виконання ними своїх обов'язків та досягнення соціально корисних результатів, які перевищували б звичайні вимоги, що ставляться до таких результатів;

- виділено первинні і вторинні (секундарні) ознаки заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права;

- запропоновано виокремлювати первинні і похідні (вторинні) функції правового заохочення;

- сформульовано дефініцію принципів застосування правового заохочення як засадничих ідей, що виражають властиві правовому заохоченню специфічні особливості та його функціональну спрямованість і постулюють загальні вимоги до організаційно-правової діяльності суб'єкта заохочення з реалізації заохочувальних юридичних норм;

уточнено:

- зміст принципу законності у застосуванні заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права (у контексті застосування правового заохочення цей принцип має виражатися в чотирьох аспектах, які наводяться у висновках);

- зміст принципу обґрунтованості правового заохочення (виділено фактичний та формальний аспекти вказаного принципу);

– зміст принципу індивідуалізації заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права (запропоновано виділяти два аспекти цього принципу: індивідуалізації та персоніфікації правового заохочення);

набули подальшого розвитку:

– умови ефективності заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права (вказані умови запропоновано поділяти на ті, що повинні забезпечуватися на правотворчому рівні, і ті, які мають бути дотримані на рівні правозастосування).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що висновки дослідження можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшої розробки проблематики заохочення у праві, зокрема в галузевих юридичних науках;

– *навчальному процесі* – у процесі викладання загальнотеоретичних («Загальна теорія права та держави», «Філософія права», «Соціологія права») і галузевих навчальних дисциплін («Трудове право України», «Адміністративне право України», «Кримінальне право України» тощо);

– *правотворчій діяльності* – для удосконалення деяких нормативно-правових приписів актів чинного законодавства України та законопроектів.

Особистий внесок здобувача. Усі сформульовані в дисертаційній роботі положення та висновки обґрунтовано на основі особистих досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Дисертація була обговорена на кафедрі теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ. Низку її положень було виголошено в доповідях на науково-практичних заходах, а саме: Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми державотворення та правотворення в Україні» (Львів, 17 лютого 2012 р.); Звітній науково-практичній конференції факультету з підготовки слідчих Львівського державного університету внутрішніх справ (Львів, 23 березня 2012 р.); Звітній науковій конференції факультету з підготовки слідчих (Львів, 25 березня 2011 р.).

Публікації. Основні положення та висновки дисертаційного дослідження опубліковано у 8 публікаціях, з яких п'ять статей – у наукових виданнях, визнаних фаховими з юридичних наук, і 3 – у збірниках тез доповідей на наукових заходах.

Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які охоплюють дев'ять підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 186 сторінок. Обсяг основного тексту – 166 сторінок. Список використаних джерел (213 найменувань) викладено на 20 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі обґрунтовано актуальність теми; зазначено зв'язок роботи з науковими планами, темами; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методологію дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів; наведено дані про їхню апробацію.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 1.1 *«Історія становлення інституту заохочення у праві (огляд літератури за темою дослідження)»* на підставі проведеного історико-теоретичного екскурсу встановлено, що на всіх стадіях своєї еволюції правові заохочення були своєрідним маркером розвиненості соціуму. Система цих заохочень у конкретно-історичний період розвитку держави демонструє своєрідну реакцію суспільства на актуальні проблеми його існування, оскільки інститут заохочення у праві є одним з юридичних засобів досягнення поставлених державою цілей.

Визначено, що обсяг правового заохочення, як і масштаб юридичного примусу, зумовлений сутністю держави і права. Традиційним для досить тривалого періоду було заохочення поведінки, вигідної переважно для держави і лише в окремих випадках – для людини. Зі зміною влади, як правило, змінювалася і система правових заохочень, яка часто ставала засобом реалізації політики цієї влади та її «служницею».

Констатовано, що нині, як і на ранніх етапах свого розвитку, заохочення у праві в багатьох державах є лише допоміжним засобом правового регулювання.

У підрозділі 1.2 *«Методологія дослідження»* визначено методологію теоретико-правового дослідження, зокрема її триступеневу структуру (дослідницькі підходи, методи та прийоми).

Дослідження заохочення у праві з позиції потребового підходу дозволило розкрити зумовленість об'єкта дослідження різними групами потреб й інтересів, а також продемонструвати здатність правового заохочення ці потреби й інтереси задовольняти.

У дисертації сприйнято «інструментальне» розуміння права як системи встановлених (санкціонованих) державою юридичних норм, що виступають засобом регулювання суспільних відносин (позитивне право). Використання інструментального підходу дозволило обґрунтувати місце та роль правового заохочення у правовому регулюванні загалом і як юридичного засобу реалізації інтересів суб'єктів права зокрема.

Відповідно до вказаних підходів вибрано методи (філософські, загальнонаукові, спеціальний, окремі) та прийоми дослідження. З-поміж останніх: індукція (наприклад, для формулювання узагальнених висновків про заохочення у праві, беручи за основу знання властивих йому ознак); дедукція (під час дослідження особливостей заохочення у праві як засобу

правового стимулювання); класифікація (для групування за різними критеріями правових заохочень); аналіз (під час розгляду історії становлення інституту заохочення у праві); теоретичний синтез (у дослідженні юридичного складу заслуги як підстави для застосування заохочення); екстраполяція (для поширення висновків щодо правових стимулів на інститут заохочення у праві); абстрагування (для вичленування в досліджуваних об'єктів різноманітних ознак, властивостей, якостей та їх мовної фіксації, зокрема під час визначення, обмеження, узагальнення та поділу понять); опис (зокрема особливих ознак заохочень у праві); характеристика (наприклад, різних видів правових заохочень); порівняння (у процесі дослідження особливостей заохочень в окремих сферах правового регулювання); роз'яснення (для з'ясування суті окремих досліджуваних явищ); доведення (скажімо, щоб виявити загальнотеоретичні властивості заохочення у праві); спростування (для критики поглядів деяких науковців).

Розділ 2 «Загальна характеристика заохочення у праві» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Поняття й ознаки заохочення як правового засобу»* обґрунтовано застосування в дисертації понять «заохочення у праві» та «правове заохочення» як синонімів. Сформульовано дефініцію правового заохочення в широкому та вузькому розуміннях. Виокремлено й охарактеризовано первинні і вторинні (секундарні) ознаки цього поняття.

Розмежовано поняття суб'єкта правового заохочення та заохочуваного суб'єкта права. Суб'єктом правового заохочення є наділений компетенцією щодо встановлення та (або) застосування заходів заохочення орган публічної адміністрації, посадова особа або інший уповноважений на це суб'єкт права. А заохочуваним суб'єктом права є фізична особа, яка отримує матеріальні та (або) нематеріальні блага за здійснення заслуженого вчинку (заслуги).

Встановлено, зокрема, простий і складний суб'єктний склад відносин щодо застосування заходів правового заохочення. Простий суб'єктний склад передбачає безпосередню взаємодію суб'єкта правового заохочення та заохочуваного суб'єкта права щодо застосування заходів заохочення. Складний суб'єктний склад зумовлений ускладненою процедурою застосування правового заохочення, коли застосування тих чи інших видів заохочення пов'язане з поданнями, представленнями, клопотаннями тощо суб'єктів нижчих ланок перед вищим за ієрархією суб'єктом заохочення.

Розмежовано поняття «правове заохочення» з поняттями правового стимулу, правової пільги та правової винагороди, а також проаналізовано наукові підходи до розуміння заохочення у праві як позитивної санкції.

У підрозділі 2.2 *«Класифікація заохочень як правових засобів»* для розкриття юридичної природи правових заохочень здійснено їх видову класифікацію, враховуючи яку в законодавстві можна закріплювати ті з

них, які найбільш ефективні для регулювання конкретної сфери суспільних відносин, а також встановлювати окремі режими відповідних правових заохочень для їх різних видів. Зокрема за предметом правового регулювання заохочення у праві поділяють на: конституційні, адміністративні, трудові. За змістом: фінансово-економічні, моральні, організаційні. Залежно від статусу суб'єктів заохочень: державні та недержавні. За особливостями суб'єкта правового заохочення: індивідуальні та колективні. За територією впливу: загальнодержавні, регіональні, муніципальні та локальні правові заохочення. Залежно від форми зв'язку із заохочуваним благом заохочення поділяються на такі, що надають додаткові блага та ті, які звільняють від обтяжень. З огляду на характер правових заохочень їх поділяють на: матеріальні та процесуальні.

У підрозділі 2.3 «Функції заохочення як правового засобу» розкрито соціальну цінність правового заохочення через напрями його впливу на суспільні відносини. Запропоновано виділяти первинні і похідні (вторинні) функції заохочення у праві. Встановлено, що і первинні, і похідні (вторинні) функції правового заохочення спрямовані на створення умов для розвитку ініціативи, творчості заохочуваних суб'єктів права, а також для відвернення їх неправомірної поведінки та забезпечення дієвості юридичних норм.

Розділ 3 «Особливості застосування заохочень як правових засобів» містить чотири підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Принципи та підстави застосування правових заохочень» запропоновано визначення поняття принципів застосування правового заохочення і схарактеризовано кожен із цих принципів.

Досліджено поняття й ознаки заслуги, яку розуміють як добросовісний правомірний учинок, пов'язаний з «перевиконанням» суб'єктом права його обов'язків або з досягненням ним загальноновизнаного корисного результату. Встановлено юридичний склад заслуги як підстави для застосування правового заохочення (суб'єктивні й об'єктивні ознаки), до яких, відповідно, належать: суб'єкт і суб'єктивна сторона заслуженого вчинку, а також його об'єкт і об'єктивна сторона).

У підрозділі 3.2 «Державні нагороди як вища форма заохочень у вітчизняному праві» визначено, зокрема, чинники, що зумовлюють особливе значення державних нагород у системі правових заохочень.

З'ясовано деякі проблеми, характерні для системи державних нагород України. Встановлено, що ця система перенасичена нагородами, а також оціночними формулюваннями підстав для нагородження.

У підрозділі 3.3 «Умови ефективності заохочення як правового засобу» встановлено, що ефективність правових заохочень залежить не тільки від якості їх правотворчого оформлення, а й від особливостей діяльності самого суб'єкта заохочення, оскільки вплив на поведінку

суб'єктів права через правове заохочення може здійснюватися і на нормативному, і на правозастосовному рівні.

З-поміж умов ефективності правового заохочення виділено і схарактеризовано ті, які мають бути забезпечені на правотворчому рівні, і ті, яких потрібно дотримуватися на рівні правозастосування.

У підрозділі 3.4 «Деякі проблеми вітчизняної практики застосування заохочення як правового засобу» виокремлено і схарактеризовано деякі напрями оптимізації застосування правових заохочень у вітчизняному праві.

З метою систематизації й усунення недоліків чинного вітчизняного законодавства у сфері застосування правового заохочення запропоновано провести тематичну інкорпорацію та здійснити відповідні кодифікації. Підготовано зміни до ст. 268–269 проекту Трудового кодексу України.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення й оновлене вирішення наукового завдання, яке полягає в загальнотеоретичній характеристиці заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права. Основні наукові та практичні результати роботи полягають у такому:

1. Правове заохочення пройшло еволюцію від найпростіших, елементарних форм до складної системи. Спочатку заохочення у праві мали здебільшого примітивний характер і поширювалися лише на невелике коло суспільних відносин і на обмежене коло суб'єктів права. Згодом з розвитком суспільства, ускладненням соціальних зв'язків, змінами в державі правові заохочення стали ускладнюватися. Впродовж свого розвитку правове заохочення з хаотичних, неупорядкованих елементів сформувалося в розгалужену систему – міжгалузевий інститут права.

2. У широкому розумінні заохочення у праві (правове заохочення) – це правовий засіб впливу на поведінку суб'єктів права.

У вузькому розумінні правове заохочення – це різновид правових стимулів, спрямований на спонукання суб'єктів права до усвідомленого сумлінного виконання своїх обов'язків та досягнення соціально корисних результатів, що перевищують звичайні вимоги, які ставляться до відповідних результатів.

3. Заохочення як правовий засіб впливу на поведінку суб'єктів права характеризується первинними і вторинними ознаками. Первинні ознаки правового заохочення: 1) правове заохочення є різновидом правових стимулів, що впливає на мотиваційно-вольовий складник поведінки суб'єктів права шляхом задоволення їхніх потреб та інтересів; 2) підставою

для застосування заходів правового заохочення є заслуга, яка виражається в усвідомленому сумлінному виконанні суб'єктом права його обов'язків і в досягненні соціально корисних результатів, що перевищують звичайні вимоги, які ставляться до них.

Вторинними (секундарними) ознаками правового заохочення є: 1) цілі правового заохочення, які полягають у: а) приватному спонуканні, тобто у стимулюванні подальшої правомірної поведінки заохочуваного суб'єкта права; б) загальному спонуканні, тобто в орієнтуванні інших учасників суспільних відносин на здійснення заслуг і сумлінних учинків; 2) взаємовигідність правового заохочення і для заохочуваних суб'єктів, і для суб'єктів, які його встановлюють; 3) реалізація правових заохочень через процедуру правозастосування.

4. Для глибшого вивчення специфічних ознак і зв'язків правових заохочень їх класифікують за різноманітними критеріями, серед яких: предмет правового регулювання; зміст заохочення; особливості суб'єкта правового заохочення, статус суб'єктів заохочень; ієрархія заохочень; територія впливу заохочень; форма зв'язку із заохочуваним благом; характер заохочень тощо.

5. Визначено первинні і похідні (вторинні) функції правових заохочень. Первинними названо соціоконтрольну (координаційну) та мотиваційну функції. Соціоконтрольна полягає в тому, що за допомогою правових заохочень законодавець та правозастосовувач координують діяльність осіб, вказуючи в нормативних і правозастосовних актах дії, у яких зацікавлене суспільство та держава і які підтримує остання. Мотиваційна функція правового заохочення передбачає вплив на мотивацію суб'єктів права, гарантуючи позитивні наслідки, щоб забезпечити визначену правомірну поведінку, спонукаючи до неї учасника суспільних відносин.

Похідними від первинних функцій правового заохочення є комунікативна, оцінювальна, орієнтаційна, ідеологічно-виховна (це так звані загальносоціальні похідні функції), розподільна, узгоджувальна та забезпечувальна (спеціально-соціальні похідні функції).

6. Застосування правових заохочень має ґрунтуватися на конкретних засадах. Саме такими засадами є принципи застосування заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права, зокрема це принципи законності, обґрунтованості, справедливості, індивідуалізації, багатоманітності, публічності, розумної періодичності, своєчасності.

7. Підставою для застосування правового заохочення є заслуга, поняття якої характеризується такими ознаками: 1) пов'язана із соціально активною поведінкою, зі здійсненням позитивних обов'язків; 2) передбачає добросовісне ставлення особи до її обов'язку (охоплює не тільки зовнішню, об'єктивну дію, а й внутрішнє, суб'єктивне ставлення до дорученої справи, яке характеризує позитивні цілі та мотиви поведінки

суб'єкта); 3) пов'язана з «перевиконанням» особою її обов'язків або з досягненням нею загальноновизнаного корисного результату; 4) є підставою для застосування заходів заохочення (аналогічно до того, як підставою для застосування заходів юридичної відповідальності виступають правопорушення).

Склад заслуги – це сукупність встановлених юридичних ознак, що визначають суспільно корисний, правомірний учинок як заслугу. Як і склад правопорушення, склад заслуги характеризується суб'єктивними й об'єктивними ознаками, а саме: суб'єкт, об'єкт, суб'єктивна сторона та об'єктивна сторона.

8. Державні нагороди в Україні є вищою формою державного заохочення за заслуги найвищого рівня у різних сферах суспільного життя. Особлива вага державних нагород України щодо інших правових заохочень зумовлена такими чинниками: 1) особливий суб'єкт закріплення державних нагород, а саме – єдиний законодавчий орган України – Верховна Рада України; 2) особливий суб'єкт правового заохочення – Президент України; 3) основні стадії нагородного процесу регламентовані на законодавчому рівні; 4) особам, які відзначені державними нагородами, надаються додаткові пільги, що передбачені законодавством України; 5) процедура нагородження, носіння, поновлення та позбавлення державних нагород є юридично регламентованою.

9. З огляду на те, що ефективність правових заохочень залежить від якості їх правотворчого оформлення й особливостей діяльності самого суб'єкта заохочення виділено умови ефективності правового заохочення, які мають бути забезпечені на правотворчому рівні (це відповідність закріплюваних правових заохочень потребам та інтересам держави і суспільства, забезпечення матеріально-технічними та іншими необхідними ресурсами, забезпечення системності, чітке формулювання складів заслуг, за які передбачено заходи заохочення, а також дотримання інших правил юридичної техніки, нормативне закріплення процедури застосування правових заохочень), і ті, які повинні дотримуватися на рівні правозастосування (законність застосування, вибір оптимальних видів та розмірів правових заохочень, своєчасність застосування правових заохочень).

10. Проведене дослідження дозволило виділити такі напрями оптимізації застосування правових заохочень у вітчизняному праві:

– поглиблення наукового загальнотеоретичного та галузевого дослідження проблематики заохочення у праві, а також введення цієї проблематики у відповідні навчальні курси для студентів, які навчаються за спеціальністю «Правознавство». Зазначене дозволить створити передумови для науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері з тим, щоб вказаний правовий засіб

відповідав вимогам часу, забезпечував задоволення потреб та інтересів і самих заохочуваних суб'єктів, і держави та суспільства;

– удосконалення сфери законодавчої регламентації правових заохочень, що повинно передбачати:

– упорядкування (кодифікація) наявного нормативного матеріалу з тим, щоб усунути з нього суперечності та неточності, а також розв'язати проблеми практики застосування заходів правового заохочення;

– чітке формулювання складів заслуг, за які передбачаються заохочення;

– нормативне закріплення принципів і процедури застосування заохочень;

– створення інкорпоративних збірок нормативно-правових актів, що регулюють застосування заходів заохочення. Наприклад, доцільним видається видання збірників «Заохочення у трудовій сфері», «Заохочення у сфері державної служби», «Заохочення у сфері правоохоронної діяльності», «Державні нагороди України» тощо;

– зміни до ст. 268–269 проекту Трудового кодексу України з метою закріплення принципу заохочення саме за заслужену поведінку, яка передбачає «наднормативне», зразкове ставлення працівників до своєї праці, а не лише сумлінне виконання трудових обов'язків. З огляду на це запропоновано викласти ст. 269 проекту цього Кодексу в такій редакції:

«Стаття 269. Заохочення за трудові заслуги

1. За трудові заслуги (зразкове виконання обов'язків, виконання обов'язків понад встановлені нормативи, вимоги) до працівників застосовуються заходи морального та матеріального заохочення: оголошення подяки, нагородження грамотою, виплата премії, вручення цінного подарунка.

Актами чинного законодавства, правилами внутрішнього трудового розпорядку й іншими актами роботодавця можуть встановлюватися особливі види заохочень.

2. За особливі трудові заслуги працівники представляються в установленому порядку до нагородження відомчими відзнаками та державними нагородами».

Відповідно до наведеної пропозиції у ст. 268 проекту Трудового кодексу України формулювання «за сумлінну роботу» запропоновано замінити формулюванням «за трудові заслуги».

Проведення оптимізації у сфері правових заохочень дозволить забезпечити впорядкування правозастосовної діяльності суб'єктів заохочення, зменшити вияви суб'єктивізму в наданні правових заохочень, зокрема зменшити корупційні вияви. Удосконалення заохочувального законодавства повинно мати наслідком також підвищення рівня

престижності вищих форм заохочення – державних нагород. Вказане сприятиме ефективізації правового заохочення як дієвого засобу впливу на поведінку суб'єктів права.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Барабаш О. О. Правове заохочення: деякі проблеми теорії та практики / О. О. Барабаш // Митна справа. – 2012. – № 2, ч. 2, кн. 1. – С. 47–56.
2. Барабаш О. О. Класифікація правових заохочень: загальна характеристика / О. О. Барабаш // Митна справа. – 2012. – № 3, ч. 2, кн. 1. – С. 9–14.
3. Барабаш О. О. Умови ефективності заохочення у праві: загальна характеристика / О. О. Барабаш // Митна справа. – 2012. – № 5, ч. 2, кн. 1. – С. 13–20.
4. Барабаш О. О. Принципи застосування заохочення як засобу правового впливу: загальна характеристика / О. О. Барабаш // Форум права. – № 3, ч. 2. – С. 14–19.
5. Барабаш О. О. Заслуга як підстава для застосування заохочення у праві: загальна характеристика / О. О. Барабаш // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2012. – Вип. 19. – С. 240–244.
6. Барабаш О. О. До питання про поняття правового заохочення у сучасній теорії права / О. О. Барабаш // Проблеми державотворення та правотворення в Україні: тези доп. учасн. Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 17 лютого 2012 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 24–28.
7. Барабаш О. О. До питання про ознаки правового заохочення / О. О. Барабаш // Матер. звіт. наук.-практ. конф. ф-ту з підготовки слідчих (Львів, 23 березня 2012 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2012. – С. 213–216.
8. Барабаш О. О. До питання про умови ефективності заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права / О. О. Барабаш // Матер. звіт. наук. конф. ф-ту з підготовки слідчих (Львів, 25 березня 2011 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 361–363.

АНОТАЦІЯ

Барабаш О. О. Заохочення у праві: загальнотеоретичне дослідження. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. – Національний університет «Львівська політехніка» Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Львів, 2013.

У дисертації теоретично узагальнено і запропоновано нове вирішення наукового завдання, яке полягає в загальнотеоретичній характеристиці заохочення як правового засобу впливу на поведінку суб'єктів права. Заохочення у праві (правове заохочення) визначено в широкому та вузькому розуміннях. Охарактеризовано первинні і вторинні ознаки правового заохочення. Проведено класифікацію правових заохочень. Встановлено первинні і похідні (вторинні) функції заохочення у праві. З'ясовано принципи та підстави застосування правового заохочення. Встановлено чинники, від яких залежить ефективність заохочення у праві. Виділено умови ефективності правового заохочення. Визначено напрями оптимізації застосування правових заохочень у вітчизняному праві. Запропоновано відповідні зміни до проекту Трудового кодексу України.

Ключові слова: заохочення у праві; правове заохочення; ознаки правового заохочення; функції заохочення у праві; принципи та підстави застосування правового заохочення; ефективність заохочення у праві.

АННОТАЦИЯ

Барабаш О. О. Поощрение в праве: общетеоретическое исследование. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.01 – теория и история государства и права; история политических и правовых учений. – Национальный университет «Львовская политехника» Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины, Львов, 2013.

В диссертации представлено теоретическое обобщение и обновленное решение научной задачи, которая заключается в общетеоретической характеристике поощрения как правового средства воздействия на поведение субъектов права. Предложено определение поощрения в праве (правового поощрения) в широком и в узком смыслах. В широком смысле поощрение в праве (правовое поощрение) – это правовое средство воздействия на поведение субъектов права. В узком смысле правовое поощрение – это разновидность правовых стимулов, направленная на побуждение субъектов права к осознанному добросовестному выполнению ими своих обязанностей и достижение социально полезных результатов, превышающих предъявляемые к ним обычные требования.

Охарактеризованы первичные и вторичные признаки поощрения как правового средства воздействия на поведение субъектов права. К первичным признакам правового поощрения отнесены такие: 1) правовое поощрение является разновидностью правовых стимулов, влияет на мотивационно-волевою составляющую поведения субъектов права путем удовлетворения их потребностей и интересов; 2) основанием для

применения мер правового поощрения является заслуга, выражающаяся в осознанном добросовестном выполнении субъектом права своих обязанностей и в достижении социально полезных результатов, превышающих предъявляемые к ним обычные требования. Вторичными признаками правового поощрения являются: 1) цели правового поощрения, заключающиеся в: а) частном побуждении, т. е. в стимулировании дальнейшего правомерного поведения поощряемого субъекта права; б) общем побуждении, т. е. в ориентировании других участников общественных отношений на осуществление заслуг и добросовестных поступков; 2) взаимовыгодность правового поощрения как для поощряемых, так и для устанавливающих его субъектов; 3) реализация правовых поощрений в процедуре правоприменения.

Проведена классификация правовых поощрений. Установлено первичные и производные (вторичные) функции поощрения в праве. К первичным функциям отнесены: социоконтрольная (координационная) и мотивационная. К производным: коммуникативная, оценочная, ориентационная, идеологическо-воспитательная, распределительная, согласительная и обеспечительная функции.

Выяснено принципы и основания применения правового поощрения, а также факторы, обуславливающие особую значимость государственных наград Украины относительно других правовых поощрений. Предложено дефиницию указанных принципов, под которыми понимаются основополагающие идеи, выражающие присущие правовому поощрению специфические особенности и его функциональную направленность и постулирующие общие требования к организационно-правовой деятельности субъекта поощрения по реализации поощрительных юридических норм.

Охарактеризованы такие принципы применения правового поощрения: законности, обоснованности, справедливости, индивидуализации, многообразия, публичности, разумной периодичности и своевременности.

Раскрыто понятие и признаки заслуги как основания для применения правового поощрения. Проанализирован состав заслуги – совокупность установленных объективных и субъективных юридических признаков, определяющих общественно полезный, правомерный поступок как заслугу.

Установлено, что эффективность правовых поощрений зависит от качества их правотворческого оформления и особенностей деятельности самого субъекта поощрения. Выделены условия эффективности правового поощрения, которые должны обеспечиваться на правотворческом уровне, и те, которые должны соблюдаться на уровне правоприменения.

Определены направления оптимизации применения правовых поощрений в отечественном праве. Предложены соответствующие изменения к проекту Трудового кодекса Украины.

Ключевые слова: поощрение в праве; правовое поощрение; признаки правового поощрения; функции поощрения в праве; принципы и основания применения правового поощрения; эффективность поощрения в праве.

SUMMARY

Barabash O. O. Encouragement In Law: Theoretical Investigation. – On rights of a manuscript.

Dissertation for gaining the scientific degree of candidate of legal sciences. Speciality 12.00.01 – Theory and History of State and Law; History of Political and Legal Doctrines. – Lviv Polytechnic National University of Ministry of Education, Science, Youth and Sports of Ukraine, Lviv, 2013.

The theoretic generalization and renovated decision of the scientific task that consists in general theoretical characterization of the encouragement as a legal remedy that affects the behaviour of legal subjects are presented in the dissertation. The definition of the concept «encouragement in law» («legal encouragement») in broad and narrow senses is proposed. Primary and secondary features of the legal encouragement are described. Classification of legal encouragements is made. Primary and derivative (secondary) functions of the encouragement in law are established. Principles and reasons of legal encouragement are clarified. Factors affecting the efficiency of the encouragement in law are determined. Terms of effectiveness of legal encouragement are pointed out. Directions to optimize the use of legal encouragement in national law are determined.

Key words: encouragement in law; legal encouragement; features of legal encouragement; functions of the encouragement in law; principles and bases of legal encouragement; the effectiveness of the encouragement in law.

Підписано до друку 25.12.2012 р. Формат 60х90/16.

Обсяг 0,9 авт. арк.

Наклад 100 прим. Папір офсетний.

Друк: ФОП Кундельський Г.Л.,
79000, м. Львів, вул. Дорошенка, 14.

Свідоцтво держ. реєстру: серія В02 № 076643

Тел.: (032) 272 7897; (096) 270 6287; (096) 050 227 9139